

Materiały

PRÓBY REHABILITACJI PAŃSTWA PRUSKIEGO

Wśród uchwał Sojusznicznej Rady Kontroli znajduje się też uchwała zarządzająca rozwiązaniem państwa pruskiego, jego rządu i całej organizacji. Podjęta ona została w dniu 25 lutego 1947 r. i została opatrzona kolejnym numerem 46¹. Uchwała nie wykreśla na zawsze państwa pruskiego z rejestru państw, bo w artykule drugim zastrzega możliwość zmiany w sposób przewidziany dla Rady, względnie z okazji ustalania przyszłego ustroju Niemiec². Zastrzeżenie powyższe nie osłabiało w tym okresie uchwały zupełnie wyjątkowej treści i znaczenia. Niewątpliwie podjęcie takiej antypruskiej uchwały było konsekwencją zasad przyjętych na konferencji jałtańskiej i poczdamskiej. W sprawozdaniu z konferencji jałtańskiej wymienia się wśród celów mocarstw sprzymierzonych: „Jest naszym niezłomnym zamiarem zniszczenie niemieckiego militarystyki i narodowego socjalizmu i zdobycie pewności, że Niemcy już nigdy więcej nie będą w możności zakłócić pokoju świata”³. Podobnie w uchwałach poczdamskich ustalono, że „militarystyka i narodowy socjalizm niemiecki będą wyrwane z korzeniem i sprzymierzeńcy, za wspólnym porozumieniem, podejmą obecnie i w przyszłości inne niezbędne zarządzenia, żeby osiągnąć pewność, że Niemcy już nigdy więcej nie staną się groźbą dla swych sąsiadów albo dla pokoju świata”⁴. Postawili sobie takie cele mocarstwa sprzymierzone musiały zaatakować główny ośrodek militarystyki niemieckiego: państwo pruskie. Z tych założeń wynikała uchwała nr 46, której treść jest podkreśleniem wyjątkowej roli państwa pruskiego, boć przecież nie podjęto analogicznej uchwały w odniesieniu do żadnego państwa niemieckiego, ani też w stosunku do całych Niemiec. Z wydania specjalnego aktu prawnego w odniesieniu do Prus i braku takich aktów w stosunku do innych wywodzi się wnioski o dalszym istnieniu państwa niemieckiego⁵ i uznaniu tego istnienia przez cztery mocarstwa okupacyjne, gdyż w przeciwnym wypadku wydałyby analogiczną uchwałę do znoszącej państwo pruskie.

Przypomnienie tej uchwały i jej związku z podstawowymi celami mocarstw sprzymierzonych, złączonych walką z hitleryzmem jako niebezpieczeństwem dla całej ludzkości, jest koniecznym w związku z próbami rehabilitacji państwa pruskiego we współczesnej historiografii.

Generalna teza tych prób podkreśla rolę forpocztę kultury europejskiej, którą odegrać miało państwo pruskie. Właśnie państwu pruskiemu wyznaczona była wielka misja kulturalna na wschodzie, gdzie miało ono występować jako propagator kultury zachodnio-europejskiej i jej obrońca⁶.

Rozważania rehabilitacyjne na temat dalekiej przeszłości prowadzą do konsekwencji z dziedziny teraźniejszości i przedstawienia katastrofalnego przerwania

¹ *Amtsblatt des Kontrollrats in Deutschland*, nr 14 z dn. 31 marca 1947, s. 81, Gesetz nr 46, betr. Auflösung des Staates Preussen.

² „Die Bestimmungen dieses Artikels unterliegen jeder Abänderung und anderen Anordnungen, welche die Alliierte Kontrollbehörde verfügen oder die zukünftige Verfassung Deutschlands festsetzen sollte“.

³ Zbiór Dokumentów pod red. Juliana Makowskiego nr 3-4 (1945), s. 95.

⁴ Zbiór Dokumentów, nr 1/4 1946, s. 9.

⁵ Alfons Klafkowski, *Sprawa traktatu pokoju z Niemcami*, Warszawa 1953, s. 65.

⁶ Walter Hubatsch, *Eckpfeiler Europas. Probleme des Preussenlandes in geschichtlicher Sicht*, Heidelberg 1953.

ciągłości kulturalnej na skutek przejścia tych ziem przez Polskę⁷. Ogólnoeuropejski walor gospodarczy i kulturalny tych ziem miał zostać zaprzepaszczone na skutek likwidacji rządów pruskich na tym terenie.

Spotykamy również odrębne ujęcia pruskiej misji apostołstwa kultury zachodnioeuropejskiej, złożone z elementami krytyki w stosunku do błędów przeszłości. Np. Herbert Ludat dąży do zrewidowania słuszności dotychczasowego spychania Słowian do kręgu wschodniego i wysuwa tezę, że raczej należy im przyznać miejsce w zachodnioeuropejskim, chrześcijańskim kręgu⁸.

W opracowaniach problemów pruskiej przeszłości dużą wagę przypisuje się zagadnieniu praworządności. Praktyka administracyjna i sądowa państwa pruskiego przedstawiana jest jako dająca wzór bezstronności, zajęcia stanowiska obiektywnego wobec sporów narodowych i społecznych⁹.

Tendencje rehabilitacyjne obejmują zwłaszcza osiągnięcia Hohenzollernów. Prusackość tej dynastii była po pierwszej wojnie synonimem zła i nieszczęść narodu niemieckiego. Głośne były żądania po pierwszej wojnie światowej potraktowania eks-cesarza Wilhelma II jako zbrodniarza wojennego i postawienia go przed trybunałem międzynarodowym. Aktywny udział „kronprinza” w hitlerowskim ruchu jeszcze bardziej kompromitował tę najbardziej „prusacką” dynastię, (choć jej sięga przede wszystkim do prowincji Niemiec pld.-zachodnich). W ostatnich czasach wznawia się opracowania, będące panegirykami na cześć dynastii Hohenzollernów, a zwłaszcza sławiące okres rządów Wilhelma II i klasyfikujące je jako szczytowy okres spokoju wewnętrznego i dobrobytu Niemiec bez wskazania na cenę, jaką Niemcy zapłacili za rządy Hohenzollernów¹⁰. Nawet rządy hitlerowskie objęte zostały tendencjami rehabilitacyjnymi i zaczynają być przedstawiane jako wzorcowe w niektórych dziedzinach¹¹. Co najciekawsze, że wzorowość hitleryzmu dotyczy przede wszystkim polityki w stosunku do mniejszości polskiej na terenie Niemiec, a więc dziedziny boleśnie znanej w społeczeństwie polskim i przedstawiającej jeden z najdramatyczniejszych odcinków bezprawia i terroru hitlerowskiego.

Zespół autorów, rehabilitujących przeszłość pruską i usuwających z niej elementy militarystyczno-junkierskie, składa się nie tylko z historyków zachodnio-niemieckich. Dołączył się do nich np. szwajcarski historyk Leonhard Muralt w swoich rozważaniach o Bismarcku¹². Dla niego dawne Niemcy, a szczególnie Prusy były reprezentacją zdrowego, arcypotrzebnego, kompromisowego rozwiązania między autokracją a rewolucją¹³. Rządy Bismarcka były dla niego koniecznością historyczną¹⁴. Jego zdaniem, Bismarck nie przeprowadził fałszerstwa depechy emskiej pod kątem zdobycia potrzebnego pretekstu dla starcia z imperialistycznymi tendencjami kamaryli Napoleona III, lecz przeprowadził przed jej ogłoszeniem zupełnie oczywiste i dopuszczalne skomasowanie treści¹⁵.

Naszkicowane wyżej tendencje rehabilitacyjne nie tylko docierają do społeczeństwa niemieckiego w postaci wydawnictw książkowych, ale są równocześnie

⁷ Tamże art. „Ostdeutschland als europäisches Problem nach 1945“ (s. 123–138).

⁸ Referat „Die Slawen und das mittelalterliche Europa“, wygłoszony w Sztokholmie a wydrukowany w zbiorze: Herbert Ludat, *Der europäische Osten in abendländischer und sowjetischer Sicht*, Köln — Braunsfeld 1954. Wydane w ramach serii III „Osteuropa und der deutsche Osten“. Westfälische Wilhelms-Universität zu Münster.

⁹ Przypomnę dawną pracę Ludwiga Bernharda, *Zur Polenpolitik des Königreichs Preussen*, wydanie II, Berlin 1925 i obecnie np. Dietrich v. Oppen, *Deutsche, Polen und Kaschuben in Westpreussen 1871–1914*, *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands*, tom IV/1955, s. 157–223.

¹⁰ Nowe wydanie pracy J. D. Chamier, *Als Deutschland mächtig schien*, Die Ära Wilhelms II, Argon Verlag, Berlin (1954).

¹¹ Richard Breyer, *Das Deutsche Reich und Polen 1932–1937, Aussenpolitik und Volkstumfragen*, Würzburg 1955.

¹² Leonhard Muralt, *Bismarcks Verantwortlichkeit*, Göttingen (1955).

¹³ Tamże, s. 208, ¹⁴ Tamże, s. 33, ¹⁵ Tamże, s. 31.

tematem szerokich akcji odczytowych. Najczęściej książki omawiane są zbiorem odczytów wygłoszonych w różnych środowiskach, nie tylko naukowych i nie tylko Niemiec zachodnich, ale i państw skandynawskich, Anglii itp. Ma to również specyficzne znaczenie, zwłaszcza wobec kilkoletniej izolacji przeciwników restytucji państwa pruskiego, zainteresowanych przedstawieniem całego jego obrazu, a więc z podkreśleniem elementów militarystyczno-junkierskich, które okazały się tak niebezpiecznymi dla pokoju europejskiego w przeszłości.

Równie symptomatyczna jest próba, paralelnie przeprowadzana, udowodnienia pierwszeństwa koncepcji amerykańskiej w kształtowaniu zasad ogólnego pokoju w okresie pierwszej wojny światowej. Przełomowe uchwały nowej rewolucyjnej władzy robotniczej, zwyciężającej w Rosji — traktowane są jako wtórny odbłask sformułowań wilsonowskich¹⁶.

Pragnę jeszcze wskazać na ogłoszony w prasie codziennej szwajcarskiej artykuł przedstawiający dosyć szczegółowe sprawozdanie z istniejących instytutów zajmujących się problematyką wschodnich krajów Europy¹⁷. Autor (czy autorzy)? narzeka na zbyt małą ich ilość, co uważa za niesłuszne wobec ogromnego znaczenia politycznego tych instytutów i ich bezwzględnej potrzeby.

Zakończenie moich uwag na temat prób rehabilitacji państwa pruskiego wzmianką o niedostatecznej ilości instytutów na Zachodzie, które zajmują się m. in. problematyką krajów wyzwolonych spod jarzma i supremacji pruskiej, ma swój wewnętrzny związek. Właśnie tzw. *Ostinstitute* są najczęściej ośrodkami i organizatorami wyżej omawianych prób rehabilitacyjnych.

TADEUSZ CIEŚLAK

¹⁶ Dietrich Geyer, *Wilson und Lenin. Ideologie und Friedenssicherung in Osteuropa 1917—1919. Jahrbücher für Geschichte Osteuropas, München 1955, Neue Folge, tom III, zes. 4, s. 430—441.*

¹⁷ *Neue Zürcher Zeitung*, nr 256 z dn. 16 listopada 1956 r. s. 5 art. pt. „Institute für Ostforschung“.